

~~39~~ P.P. 1-11
 39 ~~40~~ / 11
 (12/0) (12/0) 3/11/40
 M.M. Motenda
 3.1.40
 indexed K44/1

"Dza murundu, Ngoma ya shanna"
Initiation custom of the Lemba

Murundu ndi ngoma ya thalamba, thasomi shashango; ndi vhone sho daho nayo vha tshi bva phusela. Thathu Tshivenda asha i dishi ngoho. Huma Kale-Kaleni vhotha vha thhila u dzhema khayo. Na hone vhotha sha sa tendelelwi nga mulayo wa Tshivenda, nahó i u sendela tteri vha sa sendili khayo beyo ngoma. I mela ngoho.

Zwino avali i mulayo na kutele kwa thalamba ngo-khee: Hui vha hu tshi rumbiswa musimana muniwe na muniwe a re na fume la ming muniwaha na muniwaha mitanu kana fume na mitanu-na mivhili nga u ya nga tshifhinga tshaho. Nga thirwe tshifhinga huha hu tshi di rumbiswa kana u imbiswa shanna vha-hulwane sho zhwelwaho nga zwifhinga gwaho.

Huma ngawalo mutukana muniwe na muniwe o vha a sa shizhi tshi fiwaho nga shanna avali a so ngo ruba. Ho'vha hu tshi ffi ndi tshikha. Ndi musadzi. Zwawe zwo vha zwo tshi fiwa nga thasadzi ghadzi. Hui tshi ffi a hu hivi zwaswhevu. Ngoho i mulayo shukuma-kuma kha

II

2

392

K44/1

Thalamba; Na shasodzi sha tohi mu
nyala kha zwiwwe.

Mumbisi.

Muthu a rubisaho, o sha e muthu a zwi
divhaho vshukuma. Kuma, a tohenlaho nga fanelo
ya hone. O sha e muthu o fungwaho u ita
zwone-zwone ngaho. Ndi misi hu tshifungu-
wa shathu sha fulughedzaho, sha si na
tshitulu. mbiluni. Uha sa dzulihongo u
sinyuwela shathu. Muthu wa mbiti o sha
a sa funeyi. Muthu o sha o fanela u lungisa
nga ndula ya hone. Uha kalaha vho sha
sha tohi di dzula sha tohi sedza musimana
a re na vshuthu mbiluni yawe. Zwiwo ha
humbelwa u Pfi a funziwe nga sha divhi.

Huna musi o funziwa o sha o tohi
kambelwa nga shasoni vhalulwane.
Ku rubisedze kwawe kha hezwo. Ndi
misi ngaho: Pfi a funziwa yan tongiswa na
u tamiwa ha tshitungulo nga lufhanga kwa
tshishigho. Thalinyana kana zwi-bwa-ma-
thukhwi zwa mivundw yo ghambanaho
musi zwi tohi Tamba, zwo sha zwi
tohi sumbedzana u vshona a konaho u
geda zwovundi. Tohi^{ya tshitungulo} yo sha yo fanela
u sola i yotha, yo tambisiwa zwovundi.

geda
to
(Circumcise)

vhundi nga lufhanga ngoho. ndi apha
 zwofobaho zwi na mulayo wa vhundi.
 hu' vha hu' sa tendeleliwi vhothe -
 vhothe u rubisa ngoho. Huno zwi vha
 zwi na vhotsila. Ndi kwone ku rubi-
 sedzwe kwaho:

Kuitele kwaho: Vhalamba vho vha vha
 sa ko sou rubisa kana u geda nga
 lufhanga lwiwe na lwiwe. Lufhanga
 lwaho lwo vha lwo tshi ghondiswa nga
 mishonga ya thevhile, yau shavhisa tshiita
 toha hone. Na hone lufhanga lwaho ndi
 musi lu sa toheyi tshithu tshinwe na
 tshinwe u swikela murumandu u tshi
 awa. Zwiwo henefho, na hone ~~na hone~~ ^{musi vha}
 tshi rubisa, lu dzula sambelo la madi
 o tanganyiwaho na mulimo kana mushonga,
 vha tshi u mu ~~na~~ ^{musi vha} rubisa vha mu ~~na~~ ^{musi vha}
 khana a si toha tshuwa. Mushonga wa
 hone ndi musi u tshi tanganyeliwa u
 vha se kaudane vha hufwane na vhatuku,
 zwiwo khombo dzo vha dzi sa dali ndi
 nga ri hu vha hu si na zwaawalo.
 lufu lwo vha lu si ho avali i si
 nga thamusanas ghe dzi ya vhuwadoze.
 Ndi hone henefho ~~na~~ na hone lufhanga

392

IV

KA4/1

4

392

ku tshi handululwa kwa kona u
ghuma mune ~~na~~ mishumo.

Tshileu Tshinwe Khagwo vhotha vho tshi
shavhisa vhothu vhothwane vho no dgeaho,
nga u vhojwesa mushonga wa Sambeloni,
uri vho si do kumisa kana u kanda
vhana vho vhathe. Vhotha vho tshi ita
hezwi nga u durha uri vhanu vhothwane
vho disha zwiitaho, na u seretana na vha
sa ~~fo~~ faneliko zwiino nga ndaba ijo
ndi misi vho lemura uri hu na
Mulwadze, vhotha vho tshi zwi ita nga
vhothali na nga u sedza-sedza. Muniti
wazwo, ene maine, o vha a sa kusamani
na musatzi u swikela musembe u tshi swa.

Ndi misi ku tshilisiwa zwiitaho kha
vhothe vho dgeaho hone. Kha zwiitaho
hezwo ho vha ku tshi shavhisiwa
makhombo na dzi ngodze dza mofu.

Tshihodoni tsha u rubelak hone tshi
phi "Marobwe". Tomboni li fhisaho.

Mudi waho ~~na~~ u ghwa nga nanga.
A uri thuya zwaithudi-thudi u thirke-
la vha do doko na milingo yasho. Ndi
misi u tshi ~~fo~~ vhothelwa phamba dzo
Khwathojo ngoho. Nanga dza Kale ndi

392

V

K44/1

5

ndi musi dzi na malingo manghisa ngoho.
 Zwiwo kha nanga dza Thalemba nthani
 ha murumudu ndi musi dzi sa iti na
 Tshithu. U lungana hacho ho vha hu
 hungzhi ngoho. Hadyi kha nanga dza
 Thalemba kha hezwo i vha i si Tshithu.
 dzi vha dzi tshi tou wa nnda.

Zwishu hezwo zwi na tshandzi
 khazwo. Ngodzi kamusi phanghi i vha
 i tshi tou tshurwa yo boalela vho.
 Muthu o thuyaba mudi wa murumudu e
 Mulemba, ndi musi a tshi ghatulula mudi
 a u ghatu levhili nga mishonga avoli o
 lingwa ngaxiwe nanga. O vha a tshi
 welwa nga ngof ngodzi. Zwiwo heneho
 vho vha vha tshi shwa. Zwiwo
 zwothe zwo vha zwi tshi toululwa nga
 ndila ya hone.

Tshizhinga Tsha Murumudu.

Tshizhinga Tsha u ntsha murumudu vho
 vha vha tshi tshi thogomela nga maanda
 ngoho vho vha vhe na sedzi lehubu kha^{zwo}
 murumudu wo vha u tshi terwa u bwa
 kana u shotha kutavula-mariba (autumn)
 u thoma nga iwedzi wa (April) shunduntshu
 zwiwo nga (May) Lambamayi

392

VI

K44/1

6

{kheidi =
Kind of
white lime}

wa bva, nga maanda musa mabhele
e muombwa, a tshi tawuka. Mulayo
waho i u itela u sa ghisu, ngawo
zwi tlana na u ghisu la dutha. Uha sa
ambari tshithu u khwathisa malofo
a muvhili: nguvho yasho i kheidi.
Ubuligana vhotha vhu tshi vuswa
nga matsheloni dutha li sathu u bva,
sha yo vhothulula matshi eha onsa zwi-
lungulo zwotha dutha na phepho uwi i
hadule u vhotha bagwo. Zwi na mulayo.

Murundu waho u vha u tshi dula
minwedzi miranu kana mina shangoni vha
tshi la, wa wana vha vha tshi nga
zwiguluzwana nga u khwathisa ngotho vho.
Murundu u vha wo zanela u swa
nga Julwana (July or August) kana mathony
a Shangule. Kholomo dzi tshi la mihwani.

Zwi na mulayo u vha wo khwathisa heneho.
ku sa hanelive tshithu.

Murundi u tshiphendulela vhotha vha
tshiphendulela nga u la mutho ya zwi-
phaswi, na nga zwickoli. Vhotha vha tshi
lumisiwa nga u thavhelwa nga ngu
ntsha ntwan, vho zwa mulayo waho.
Mulayo wa vhalamba u vha u sa

tendeleli murundu u bva Tshilimo
 awtha li tohi zhisā. u mulayo u sa
 rembuluwiho. Murundu wo tha u sa
 tendeleli u bva u tswela (August)
 thangule u supikela nivetzi wa
 (march) "Thafamuhle." Uthathu sha rubaho
 kuvha lu sa fusiwe tshilandzi tsha
 Tshelade. Ndi musi sha tshi itela mulayo
 washo we sha nawa nga musiki wa
 sho. Ngamwe - nwe udila vsho sha
 tshi shovha matsenya tshitunguloni nga
 uvi a mukha nga maanda. Na hane
 i tsumbedzwo ya luswayo lwa vhalamba.
 Uha-ila - Tshidru. Lisuhana li songo
 rubaho lo sha li sa shiggi totithu tsha
 lewa nga vhanamvho rubaho. Ndi musi i
 shushu, Tshashadzi.

zwinu khat tshahwhe, vsho sha sa
 tsheli kule ha mudi nga maanda. Hedi
 shovha sha tohi toda ho khudaho lu sa
 yi vshadzi. Tsemamo i seho khazwo.
 Hu tohi itwa mafunda mahulusa khazwo.
 Mafungo haya a u semana zwo tou
 shandukisiwa. Ndi afha lu sa wanivho
 mulayo wa tshilemba kha milayo yotho.

Kuno zwo tshimbilisa zwenegwo u

swikela sha ka Ramabulana sha tshi-
dzhena murunduni, kwa di sha ku-
tshimbelele kwonokwo. Muthu wa u
thoma u dzhena ngomani wa ka Ramabulana
ndi Makhado, Tshilwarhusitshu Tsha ka
Ramabulana. A lothe dzwa nga
dzina liswa ka Raswimisanani.

Madzema maswa nga tshilemba o sha
a tshi sumba u tanziwisa ka tshikha
dya kale. muthu aphi osha muswa.
A tshi zhiwa maanda a no shigha
tshithu tsha u liwa nga shalamba shothu
nga u rubisiwa. o sha a tshivhidzwa
u pfi ndi hone i munna wa vhaanna.

Makhado a vola maanda a u rubisa
nge a ruba na ene. A rubisa marubana
awe othe nga u ya nga mivole ya vha.

zwiwo zwo sha zwi shongoni la vha dya
zwi zhedzi zwa u ruba, ngei ka
Tshivhasa zwi sa dihwi u swikela
namusi. Vhatonga na sha ka Tshivhasi
a vho ngo zwi diha begwo zwanimba.
Ndi nga opha na namusi ri ppho
khombo luzwo nthani ka murundu,
a vho ngo diha kuitele kwa hone, na
tshifhinga tsha hone. Vho di ri sha-

392

IX

K44/1

9

musi ndi tshone tshifhinga athuma
tshone tsho zhuva. zwinona hone vho
Kundwa inanga i diwaho u rubisa
nga Banelo. Khamusi vho Kobon
rola mushu a ri ho ndi ya diwaha a sa
diwahi. Tshithu.

Nanga dzi hone ri dzi diwaho
nga maanda dya mushumo hoyo. Dzi-
uwe ndi dzo rubisaho mirundu ya 1938
arohi ndi sa khakhe. Nanga he dzi dzi
na vhangzhi na kha vha ha Ramabulana.
vha dzi diwaha u vha dzone-dzone.

ndi hova vhalamba vha hone:
vaho: vhandovhada, naklaas murwa
Mulungwa na materizhe senoamali na
vhanwe vhangzhi. Ndi vhone vhanwe
vhozwo

vhangzhi vho zwi rola khavho ngen
vona vhangzhi murero u tshi ri: vha
dikela vhangzhi vhangzhi vha vona nga
mato. Huro zwi di fona na u dzi-
nga tshimbi vhothe-vhothe vha mirapho
mivwe vha tshi vho "di-dzungela-vho.

Bledzi apho yo farwaho nga Mulumba
i di vhoala ngoho

nga mafhungonyana haya ndi toda
^ ^

392

X

K44/1

10

u Sumbedza Mahosi a mishumo yoth
vhatshu vhatshu, uti vha dibe zwichungu
zwa u ntsha murundu ya zwicko zwa
vhasuthu. Murundi a u na mulando
mulandu u na Thubiseli ya hone.

Zwino apha namisi nga khombo ili
lo bvelelaho, ndi ri murundu u tshi
bwa ho vha ho ~~Zwinda~~ u dihwa usina
ndi tshone Tshifhunga naa? Uha na muru-
lisi a dihaho naa? Uha vhanzhi
vhanzhi? Ho mu fanela uci a imbise
Mashururur naa. Uhanzhi vha
gidimela Tshelade hone vha si naxiho
yazwo. Ndi apha ri namulandu.

Mahosi manzhi a di anza u bvisa
murundu Tshifhunga tsho fhuiranga u
soda mali. Zwino vho tsho Commission
vha si sedge zwichungu zwa hone.
Mulayo wa hashu uci Murundu u so
ngo bwa hu tshi ghisav.

Ndi nivala maghungo huya nga
u beta u tumi-tumi ha Khosi dya vhatshu
vha tshena ntiani ha Khombo helo. Khombo
ndi la u sa diha Tshifhunga na u sa
diha maine wa u kona u gedanga
Panelo. Apha ndo Sumbedza Panelo

yaho vutkuma-kuma. ndi yone ndila.
 ndi mafungo-ngoho. A huna tōho
 boho ndilani na u pambuwa khaqwo.
 Ndi mulayo wa vohashu. A vho
 ngo zanelwa u thibelwa nga nthani
 ha khombo helo. The dzi vho ^{zanelwa} zanelwa
 nga u sumbedziwa ndila ya ku-
 itele kwa hone. Mahosi o oha o zanela
 u zodia vanga dzi zwi divhalo vha
 do' dhuma nga Panelo. Uha do di funga
 na zveini vanga dza Makhuwa dza
 rubisisa zwoone.

Ndi me.

M. Mētenda. Mōtenda.

End. S. 392